

Gehandicapten (top)sport in de jaren tachtig

Nederland als organisatorische koploper bij de spelen voor gehandicapten

Mark Verhaag en Fons Kemper

De geschiedenis van de gehandicaptensport in Nederland is heel lang onderbelicht gebleven. Jaap Pegels (1985) was de eerste die de ontwikkeling van de gehandicaptensport in ons land systematisch heeft beschreven. Zijn pionierswerk, dat eindigt halverwege de jaren tachtig, heeft echter nooit een vervolg gekregen. In oktober 2012 is het Mulier Instituut - sociaal wetenschappelijk sportonderzoek, een project gestart om deze leemte op te vullen. Het eerste onderdeel van dit project bestaat uit het in kaart brengen van de vindplaatsen van historisch materiaal dat betrekking heeft op de Paralympische beweging in Nederland. Daarvoor is gestart met een literatuurstudie en zijn ook interviews met deskundigen op dit terrein afgenomen. De literatuurstudie en de gesprekken laten zien dat met name in de jaren tachtig de ontwikkeling van de gehandicaptensport in ons land in een stroomversnelling is geraakt. Ook internationaal speelt Nederland in die periode een belangrijke rol in de dan nog prille geschiedenis van de Paralympische beweging. In dit artikel staan wij eerst stil bij de opkomst van de gehandicaptensport in Nederland. Vervolgens belichten we twee grote internationale evenementen die respectievelijk in 1980 en 1990 door Nederland georganiseerd werden. Afgesloten wordt met de huidige organisatorische positie van de gehandicaptensport in ons land.

Vooraf

Sporten is voor mensen met een beperking lange tijd onbereikbaar geweest. Er zijn wel voorbeelden van 'sportbeoefening' door gehandicapten, maar die kunnen beter als kermisattractie of curiositeit worden afgedaan.

Voor mensen met ernstige lichamelijke of zintuiglijke beperkingen is er tot de 20ste eeuw hooguit plaats in de marge van de samenleving. Maar veel vaker nog, moet met minder genoegen genomen worden. Overgelaten aan de charitas houden gehandicapten zich bedelend in het leven. Pas als in die situatie verbetering optreedt, kunnen mensen met een beperking zich ook op andere maatschappelijke terreinen gaan manifesteren.

De allereerste aanzetten voor sporten door mindervaliden zijn te vinden in de wereld van gymnastiek en tur-

nen. Het belang van gymnastische oefenstof voor militaire, medische en pedagogische doeleinden vindt begin 19de eeuw steeds meer ingang. Het leidt ondermeer tot de introductie van lichamelijke oefening als schoolvak en tot (paramilitaire) verenigingen waar diverse lichamelijke vaardigheden onderwezen en beoefend worden.¹ In de medische sector ziet men eveneens de mogelijkheden van houdings- en bewegingsgymnastiek in en worden deze als oefentherapie toegepast ter bevordering van herstel of revalidatie.

Een stil begin

Sport als een vorm van vrije tijdsbesteding voor gehandicapten komt pas in beeld aan het begin van de vorige eeuw. Sport en spel worden dan in eerste instantie in aangepaste vorm toegepast binnen (para)medische instituties, voornamelijk hospitalen en revalidatiecentra. Naast het gebruik van sport- en spelvormen als behandeltherapieën worden die ook in het kader van recreatie en dagbesteding binnen de instellingen ingezet. Maar eigen verenigingen of organisaties waar patiënten, eenmaal terug in de samenleving, kunnen sporten of recreëren, zijn er niet voor mensen met een beperking. De aard van de beperking speelt daarbij natuurlijk ook een rol.

Afbeelding 1 Cross country wedstrijd voor kreupelen, omstreeks 1880

Afbeelding 2 Poster van de 2de internationale sportspelen voor dooven, 1928

Mensen met een auditieve beperking hebben vergeleken met hun gehandicapte lotgenoten, iets makkelijker toegang tot de samenleving en bepaalde voorzieningen. De motorische basisvaardigheden van veel sporten vormen voor hen niet de grootste drempel voor sportdeelname. Hun handicap openbaart zich vooral in de onderlinge communicatie en een niet passende regelgeving van de sport. Vanuit de eind 19de eeuw opgerichte doveninstituten in ons land ontstaan er in verschillende steden (o.a. Amsterdam en Rotterdam) ontspanningsverenigingen waar ook sporten als voetbal, biljart en zwemmen beoefend worden. Een doorbraak in de georganiseerde sport voor dooven vormde de deelname van enkele sporters uit Nederland aan de eerste internationale spelen voor dooven. Die spelen werden in Parijs in 1924, aansluitend op de Olympische Spelen gehouden. De Nederlandse deelnemers aldaar waren zeer enthousiast over het evenement en boden aan de volgende editie, vier jaar later in Amsterdam, te organiseren. Dat zou op een soortgelijke wijze als in Parijs na afloop van de Olympische Spelen kunnen

plaatsvinden.²

Een vereiste daarvoor was natuurlijk wel een eigen nationale sportbond die de organisatie op zich zou kunnen nemen. In 1926 leidde dit tot de oprichting van de Nederlandse Dovensportbond (NDSB). De eerste landelijke organisatie op het terrein van de gehandicapten sport in ons land.

De spelen voor dooven in Amsterdam verliepen organisatorisch naar tevredenheid. Het Olympisch stadion en het tijdelijke zwembad naast het stadion werden door het NOC een week lang (18-25 augustus) 'om niet' beschikbaar gesteld. De gemeente Amsterdam ondersteunde de organisatie met een bedrag van 500 gulden. De publieke belangstelling liet aanvankelijk wat te wensen over maar bij de halve finale tussen de voetbal elftallen van Nederland en Engeland op woensdagmiddag, was het stadion goed gevuld. Het Nederlandse team werd tot teleurstelling van het aanwezige publiek met 0-5 uitgeschakeld.

De sport voor mensen met een auditieve beperking kreeg door dit evenement veel publiciteit en erkenning. Met de sportbeoefening door andere categorieën gehandicapten wil het in dit tijdsgewricht vooralsnog niet echt vloten.

Van de loopgraven naar het sportveld

'De oorlog is de vader van alle dingen' zo luidt een wrange uitspraak van de Griekse filosoof Heraclitus. Voor de Paralympische beweging is deze bewering zeker van toepassing. De Eerste en Tweede Wereldoorlog zijn niet alleen verantwoordelijk voor miljoenen dodelijke slachtoffers maar ook voor honderdduizenden gewonden met meestal een blijvende beperking. Na de Tweede Wereldoorlog vormt die groep de treurige kweekvijver voor de gehandicapten sport.

In Nederland worden de militaire oorlogsslachtoffers na hun medische behandeling in speciale revalidatiecentra opgevangen. Aan het begin van de oorlog geschiedt dat in Aerdenhout. Nadien wordt er een groter centrum in Doorn in gebruik genomen. Daar worden de ex-militairen voorbereid op een zo zelfstandig mogelijk bestaan in de maatschappij. In het verlengde hiervan wordt in 1945 de Bond voor Nederlandse Militaire Oorlogs- en dienstslachtoffers (BNMO) opgericht. Deze bond zorgt voor een brede belangenbehartiging, waaronder het organiseren van kleinschalige sportieve activiteiten voor de revaliderende militairen in Doorn. Vanaf de jaren vijftig zijn daar faciliteiten voor sport zoals zwembad en gymzaal beschikbaar, maar ook instructeurs die training en begeleiding kunnen verzorgen. Doorn wordt daarmee de plek van

waaruit de gehandicaptensport zich in Nederland verder gaat ontwikkelen.

In Engeland heeft men eveneens te maken met grote aantallen oorlogsslachtoffers. Het Stoke Mandeville Hospital is het centrum waar patiënten met verlammingen of amputaties gerevalideerd worden. Dr. Ludwig Guttmann, een voor het Nazi-regime gevluchte Duitse neuroloog, is aan dit instituut verbonden. Guttmann komt met een radicale koerswijziging in het medisch georiënteerde denken over het gehandicapt zijn. Hij constateerde dat de oorlogsslachtoffers gekluisterd aan hun ziekenhuisbedden nauwelijks fysieke verbetering lieten zien en bovendien sociaal steeds verder geïsoleerd raakten. Een dwarslaesie patiënt werd vaak als een hopeloos geval beschouwd en feitelijk alleen 'verzorgd'. Guttmann introduceerde voor die groep (wedstijd)sport als een vorm van therapie. Daarvoor moeten de patiënten eerst uit bed, dan in de rolstoel en vervolgens naar de sportzaal. Trainingsprogramma's en wedstrijden zijn nieuwe middelen die uitdagen en ook blijken te werken. Als uitvloeisel van zijn therapie organiseerde Guttmann in 1948 voor de rolstoelpatiënten in Stoke Mandeville een handboogcompetitie.

Afbeelding 3 Het eerste handboogtoernooi in Stoke Mandeville, 27 juli 1948

Niet geheel toevallig vindt die wedstrijd plaats op dezelfde dag als de openingsceremonie van de Olympische Spelen in Londen. Dit handboogevenement wordt daarom beschouwd als de eerste aanzet tot wat later zal uitgroeien tot de Paralympische Spelen.³

De Spelen worden internationaal

De *Wheelchair games* zoals door Guttmann georganiseerd, bleken aan te slaan. Er werd besloten om voortaan ieder jaar in de maand juli een dergelijk sportfeest te organiseren waaraan mensen met een verlamming (spinal injury) konden meedoen. Een traditie werd geboren en door Guttmann ook over de grenzen uitgedragen. Zo ontmoet de Nederlandse revalidatie-arts dr. J.E. van Gogh begin 1952 tijdens een revalidatiecongres in Parijs Ludwig Guttmann. Die nodigt hem en een team rolstoelers uit om deel te nemen aan de spelen in Stoke Mandeville. Enkele maanden later reist een viertal rolstoelers en hun begeleiders, voorzien van pijl en boog, af naar Engeland. Door deze Nederlandse inbreng kregen de tot dan nationale spelen in Stoke Mandeville voor het eerst ook een internationaal karakter. Het werd de Nederlandse handboogschutters en hun begeleiders tijdens dit bezoek duidelijk dat er veel meer sportmogelijkheden (o.a. speerwerpen, tafeltennis en snooker) waren dan aanvankelijk verondersteld. Met deze nieuwe inzichten werd na hun terugkeer in Doorn niet alleen het revalidatiewerk aldaar

verrijkt. In BNMO-kringen ontstond in 1954 het idee om een eigen nationale sportclub voor rolstoelers op te richten. Weliswaar onder de paraplu van de BNMO maar ook toegankelijk voor niet-militairen met een handicap. Die club kreeg de naam van 'De Rollende Leeuwen'. Deze verbreding naar de burgermaatschappij, zoals dat in militaire kringen werd genoemd, was een belangrijke stimulans voor de oprichting van weer andere gehandicapten sportverenigingen. Rond 1960 waren dat er al 45 verspreid over het land. Dit vergrootte de noodzaak om tot een landelijke organisatie voor de gehandicaptensport te komen. Een organisatie die tevens in internationaal verband zou kunnen opereren. Mede vanuit die behoefte werd in 1961 de Nederlandse Invaliden Sportbond (NIS) opgericht.

De internationalisering van de gehandicaptensport zette zich vanuit Stoke Mandeville verder door. De Nederlanders waren inmiddels vaste deelnemers aan de spelen. Zo ook in 1960 toen in combinatie met de Olympische Spelen in Rome de International Stoke Mandeville Games werden gehouden. Vanaf dat jaar draaien de spelen voor gehandicapten mee in de Olympische cyclus. Meestal onder de benaming van Olympische Spelen voor gehandicapten. De benaming Paralympics wordt na de oprichting van het Internationaal Paralympische Comité (IPC) in 1989, met terugwerkende kracht van toepassing verklaard op de Spelen van 1960 e.v.

De internationale deelname en de media-aandacht nemen per editie van de gehandicapten zomerspelen toe. De Nederlandse ploegen doen op deze Spelen ook prestatief van zich spreken. Zij eindigen steevast bij de top tien. Met als hoogtepunt een tweede plaats in het landenklassement in 1976 bij de Paralympische Spelen in Toronto. De erkenning voor de gehandicaptensport en de behaalde resultaten kwam tot uitdrukking in de aanwezigheid van Prins Claus op Schiphol om de succesvolle ploeg te verwelkomen. In 1976 werden ook voor het eerst de Paralympische Winterspelen gehouden. De Zweedse stad Örnköldsvik kreeg de eer om gastheer te zijn van dit evenement. Aan de eerste drie edities nemen geen Nederlandse sporters deel. Pas in 1988 reist een kleine delegatie af naar de paralympische winterspelen die dan in Innsbruck worden gehouden. Medailles worden nog niet behaald. Niet zo verwonderlijk omdat de meeste disciplines op sneeuw worden afgewerkt.

Nederland organisatieland

Nederland was, zoals hiervoor beschreven, inmiddels een bekend gezicht op de Paralympische Spelen. In bestuurlijk opzicht is dit ook het geval. Nederlanders

Afbeelding 4 Opening Olympische Spelen voor Gehandicapten in Arnhem; HKH Prinses Margriet met fakkel, naast haar mr. Pieter van Vollenhoven

participeerden in de verschillende internationale federaties voor gehandicaptensport. Ook in het eigen land is er veel gebeurd op het terrein van de gehandicaptensport. Het is dan ook niet vreemd dat na de late afmelding van Moskou eind 1976, Nederland bij monde van de NIS in 1977 aanbood de Olympische Spelen in 1980 te willen organiseren.

Over de redenen voor afmelding van de Russische autoriteiten doen verschillende varianten de ronde. Van 'er zijn geen gehandicapten in het socialistische Rusland' tot 'wij hebben geen nationale organisatie voor de gehandicaptensport die dit op zich kan nemen'. Een andere meer plausibele reden voor de afmelding kan in de Koude Oorlogsfeer gezocht worden. Rusland was er alles aan gelegen om met de Spelen in Moskou, de eerste die in een Oostblokland gehouden zouden worden, internationaal prestige te verwerven. Zowel in organisatorisch als sportief opzicht. De Spelen voor gehandicapten zouden waar-

schijnlijk met weinig aansprekende prestaties van de Russische deelnemers aan dit internationaal aanzien weinig of geen bijdrage leveren.

Het tijdpad voor de organisatie van de Spelen werd door deze ontwikkeling sterk ingekort. De uitdaging om binnen twee jaar een dergelijk evenement op te zetten, bracht een nationale hype teweeg. Vele organisaties en individuen boden spontaan aan hun schouders hieronder te willen zetten. Met name de toezeggingen van Defensie en de gemeente Arnhem maakten dat al snel de logistieke randvoorwaarden gewaarborgd konden worden. Er werd een stichting opgericht met politieke en maatschappelijke zwaargewichten voor wie maar weinig deuren gesloten bleven. HKH Prinses Margriet werd beschermvrouwe van de Spelen en bracht met name het belang van de gehandicaptensport voor het voetlicht.

Daarnaast waren er natuurlijk middelen nodig voor de Spelen zelf. Deze werden ingezameld met behulp van een grote nationale Telebingo actie geleid door Mies Bouwman. Deze tv-actie genereerde veel aandacht voor de Spelen bij het grote publiek. Financieel verliep de actie eveneens zeer succesvol, want de Spelen konden rekenen op een uiteindelijk bedrag van 27 miljoen gulden.

Afbeelding 5 Vijfgulden muntstuk uitgegeven ter gelegenheid van de Spelen in Arnhem 1980

Eind 1979 werden zowel de Spelen in Moskou als die in Arnhem geconfronteerd met de dreiging van een boycot. Aanleiding hiervoor vormden respectievelijk de Russische inval in Afghanistan en de komst van een Zuid-Afrikaans team naar Arnhem.

De internationale veroordeling van het apartheidsregime in Zuid-Afrika zorgde ervoor dat het land al vanaf 1964 werd uitgesloten van deelname aan de Olympische Spelen. Op het Paralympische vlak speelde dat iets minder. Binnen de gehandicaptensportwereld vonden ontmoetingen plaats waaraan soms multiraciaal samengestelde teams en atleten uit Zuid-Afrika participeerden. Guttman als voorman van de International Stoke Mandeville Federation (ISMF) waarvan Zuid-Afrika lid was, verdedigde de deelname van Zuid-Afrika vanwege het gemengde karakter van de gehandicaptensportorganisatie aldaar. In het stichtingsbestuur liepen de meningen over deelname uiteen. Enkele fracties in de Arnhemse gemeenteraad stelden kritische vragen aan B&W over de Zuid-Afrikaanse deelname in relatie tot de gemeentelijke steun. Het kabinet Van Agt I zegde na een debat over deze kwestie met de Kamer toe om een onderzoek te doen naar het segregatie karakter van de sport in Zuid-Afrika. Op basis van dit onderzoek oordeelde de regering dat deelname van Zuid-Afrika niet gewenst was en dat bij toelating van een team uit dat land, de toegezegde overheidssteun ingetrokken zou worden. Daarmee was het kabinet wel opschoven in haar standpunt dat de sportorganisaties zelf moesten beslissen over toelating van teams aan de spelen. Met dit nieuwe standpunt was het pleit beslecht en na druk op Zuid-

Afrika werd de inschrijving van het omstreden team ongedaan gemaakt. Tot opluchting van de betrokken organisaties konden de Spelen doorgang vinden.⁴

42 landen vaardigden ploegen af naar Arnhem waarvan Ethiopië met één atleet de kleinste delegatie vormde. De Spelen verliepen organisatorisch zonder problemen en waren in sportief opzicht een succes. De in 1976 ingezette trend met een stijgend prestatieniveau zette zich in Arnhem in alle sportdisciplines voort. Met het vorderen van de Spelen nam ook de media-aandacht verder toe, blijkend uit specials en dagelijkse rubrieken in dagbladen en op tv. Plaatselijke gehandicaptenverenigingen en revalidatie-instellingen organiseerden dagtrips naar de spelen.

Nederland eindigde op de zesde plaats van het medailleklassering met 33 gouden, 31 zilveren en 36 bronzen medailles.

De impact van de Spelen op de beeldvorming van de mindervaliden in ons land was zeer groot. Ook de gehandicaptensport profiteerde van deze aandacht. De naam van Nederland als organisatieland was met de Spelen in Arnhem gevestigd.

'Never change a winning team'

Een ander evenement waar Nederland zijn organisatorisch vermogen kon tonen waren de Wereldspelen voor gehandicapten in Assen van 1990. Deze internationale wereldspelen werden in 1986 voor het eerst georganiseerd in Göteborg op initiatief van het International Coordinating Committee of World Sports Organisations for the Disabled (ICC). Na dat voorzichtige begin werd snel naar Nederland gekeken voor de tweede editie van deze spelen. Medio 1988 werd het groene licht gegeven en konden de voorbereidingen voor Assen 1990 ter hand worden genomen.

Met de Wereldspelen voor gehandicapte sporters werden meerdere doelen beoogd. Zo wilde men centraal verschillende wereldkampioenschappen tegelijkertijd organiseren. Ook kon op deze wijze aan verschillende niet-paralympische sporten (zoals zeilen en paardrijden) een prestatief platform geboden worden.

Voor de organisatie werd teruggegrepen op de ervaringen en beproefde concepten van de Spelen in Arnhem. Sleutelfiguren die een rol gespeeld hadden in Arnhem werden opnieuw benaderd. De echtgenote van HKH Prinses Margriet mr. Pieter van Vollenhove nam de functie van beschermheer van de Wereldspelen op zich. De contacten met Defensie leidde ertoe dat wederom een kazerne omgetoverd kon worden tot een *village* voor atleten en hun begeleiders.

Afbeelding 6 Campagnemateriaal (sticker) voor de Wereldspelen in Assen 1990

Voor de financiering van de Wereldspelen werd naar analogie van Arnhem 1980 eveneens een nationale inzamelingsactie op tv gestart. Mies Bouwman presenteerde in oktober 1988 de actie 'Samen', waarmee in totaal 22 miljoen gulden werd binnengehaald. Geld bestemd voor de Wereldspelen en voor verbetering van de infrastructuur van de gehandicaptensport in ons land.

HKH Prinses Margriet toonde haar betrokkenheid door, net als in 1980, de opening te verrichten. Die vond plaats in het Thrianta stadion waar 20.000 mensen aanwezig waren.

45 landen vaardigden 2200 gehandicapte sporters af met bijna evenveel begeleiders. In veertien takken van sport werden wereldkampioenschappen in een bestek van twaalf dagen afgewerkt. HKH Prinses Juliana sloot de Wereldspelen af op het TT-circuit nadat de rolstoelmarathon was gehouden.

De Nederlandse deelnemers behaalden 38 keer goud, 32 keer zilver en 34 keer brons. Tezamen goed voor een zesde plaats in het landenklassement.

Er kwamen in totaal 150.000 mensen naar de Wereldspelen kijken waarmee de publieke belangstelling aanzienlijk groter was dan aanvankelijk gedacht.

Met deze twee internationale evenementen vormden de jaren tachtig een zeer belangrijk decennium voor de ontwikkeling van de gehandicaptensport in Nederland. Door de nationale acties en de spelen zelf ontstond bij het Nederlandse publiek steeds meer belangstelling voor de gehandicaptensport die zich ook in prestatief opzicht sterk verbeterde. Nederland heeft in deze periode op organisatorisch gebied veel internationale waardering geooft.⁵

Nieuwe organisaties en structuren

Na 1990 heeft Nederland geen grote internationale gehandicaptensporttoernooien meer georganiseerd. De ontwikkeling van de gehandicaptensport heeft uiteraard in die periode niet stilgestaan. Zeker bestuurlijk niet. In 1992 fuseerde de NIS met andere organisaties in Nederland die zich inzetten voor mensen met een handicap tot de Nederlandse Bond voor Aangepast Sporten (NEBAS). Vanaf 1999 werd de samenwerking tussen de NEBAS en de NSG (Nederlandse Sportbond voor Geestelijk Gehandicapten) geïntensiveerd. Uiteindelijk resulteerde dit in een nationale koepel: Gehandicaptensport Nederland.

Een andere belangrijke ontwikkeling die op gang is gekomen betreft de zogeheten 'organisatorische integratie'. NOC*NSF en Gehandicaptensport Nederland sloegen tijdens de Spelen van Sydney in 2000 de handen ineen. Er werd afgesproken dat alle landelijke sportbonden die daarvoor in aanmerking komen, sport voor mensen met een beperking of chronische aandoening integreren in hun reguliere sportaanbod. Een proces waarbij 43 sportbonden zijn betrokken. Een soortgelijke integratie vindt plaats van de olympische fora. Vanaf 2001 valt de deelname aan de Paralympische Spelen onder de verantwoordelijkheid van NOC*NSF. Dat geldt ook voor de vertegenwoordiging van Nederland in het IPC.

Slot

Aandacht voor gehandicaptensport ontstaat pas in de eerste helft van de twintigste eeuw. Sporters met een auditieve beperking organiseren als eerste in de jaren twintig hun eigen internationale spelen. Voor mensen met fysieke en visuele beperkingen komt die ontwikkeling pas echt op gang na de Tweede Wereldoorlog als . In Nederland groeit de aandacht voor de gehandicaptensport vanaf 1980. Met de organisatie van de Paralympische Spelen in Arnhem en de Wereldspelen in Assen heeft Nederland aangetoond organisatorisch veel in zijn mars te hebben.

De grote variëteit in aandoeningen van minder valide sporters leidde aanvankelijk tot veel afzonderlijke sportorganisaties, lokaal en landelijk. Ook internationaal was dat het geval. Aan het begin van deze eeuw werd een proces van organisatorische integratie in gang gezet. Dat heeft ook geleid tot een nieuw landelijke ondersteuningsstructuur voor de gehandicaptensport: Onbeperkt Sportief. Een compacte organisatie die zich vooral richt op het delen van kennis en expertise.

Literatuur

Bailey, S. (2008). *Athlete first, a history of the Paralympic Movement*. Hoboken NJ: Wiley.

Cashman, R. & Darcy, S. (2008). *Benchmark games*. (z.p.)

Pegels, J. (1985). *Met pijl en boog naar Engeland. De geschiedenis van de gehandicaptensport in Nederland*. Haarlem: De Vrieseborch.

Rückert, H. (1980). *Olympics for the Disabled Holland 1980*. Arnhem: Stichting Olympische Spelen voor gehandicapten.

Stichting Wereldspelen voor gehandicapten 1990 (1990). *World Championships and Games for the Disabled 1990*. Assen: SWG.

Verhaag, M. (2013). *Paralympische beweging en Nederland. Mijlpalen en archieven*. Utrecht: Mulier Instituut.

1 Denk hierbij aan de *Turnvereinen* opgericht aan het begin van de 19de eeuw in Duitsland onder invloed van de Napoleontische dreiging, om de jeugd weerbaar te maken.

2 Ondanks deze vroege 'verbinding' met de Olympische Spelen heeft de dovensport nooit een Paralympische status gekregen. Mensen met een visuele handicap konden voor het eerst in 1976 aan de Paralympische Spelen meedoen. In Arnhem 1980 was dat het geval voor atleten met een CP-beperking (spastici).

3 Als eerbetoon aan dit initiatief besloot het International Paralympic Committee (IPC) in 2013, dat in de toekomst alle Paralympische fakkeltochten vanuit Stoke Mandeville zullen vertrekken.

4 De voorstanders van deelname toonden hun ongenoegen met deze afloop door tijdens de opening twee vliegtuigjes boven Papendal te laten cirkelen met de tekst 'Z-Afr invaliden blank en zwart - Nederland houdt u apart'.

5 Zo werden bijvoorbeeld ter voorbereiding van de Paralympics in Barcelona 1992 enkele mensen uit het organisatiecomite van Assen gevraagd te adviseren.

Fons Kemper (1942) is in deeltijd verbonden aan het Mulier Instituut te Utrecht waar hij onder meer de portefeuille sportgeschiedenis beheert. Zijn historische belangstelling richt zich vooral op het ontstaan van de georganiseerde sport en de Olympische en Paralympische beweging in ons land. In zijn sportbibliotheek is daarover veel te vinden. Hij was vele jaren voorzitter van een atletiekvereniging en liep toen zelf ook een aardig rondje.

Mark Verhaag (1990) studeert aan de Radboud Universiteit in Nijmegen. Als student Geschiedenis met veel belangstelling voor sport heeft hij in 2012 bij het Mulier Instituut een onderzoekstage gelopen. Daar heeft hij een half jaar naspeuringen verricht naar de mijlpalen en archieven van de Paralympische beweging. Hij volgt de sport op veel manieren en met veel interesse.